

UOT 378.

Abbas İlham oğlu Babayev

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun

fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı

<https://orcid.org/0000-0002-3939-9237>

[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(6\).107-110](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(6).107-110)

ALİ TƏHSİLİN ƏLÇATANLIĞININ ARTIRILMASI ÖMÜRBOYU TƏHSİL İNFRASTRUKTURUNUN FORMALAŞDIRILMASI ALƏTİ KİMİ

Аббас Ильхам оглы Бабаев

докторант по программе доктора философии

Института Образования Азербайджанской Республики

ПОВЫШЕНИЕ ДОСТУПА К ВЫСШЕМУ ОБРАЗОВАНИЮ КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ ОБРАЗОВАНИЯ НА ПРОТЯЖЕНИИ ВСЕЙ ЖИЗНИ

Abbas İlham Babayev

doctorial student in the program of doctor of philosophy

at the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

INCREASING ACCESS TO HIGHER EDUCATION AS A TOOL FOR FORMING A LIFELONG EDUCATION INFRASTRUCTURE

Xülasə. Ömürboyu təhsil sisteminin gücləndirilməsi, bu məqsədlə təhsil infrastrukturunun yaradılması Azərbaycan Respublikasının prioritetləşdirilmiş inkişaf istiqamətləri arasındadır. Ömürboyu təhsilin təşviqində və təşkilində ali təhsil müəssisələrinin rolu, xüsusilə onların müxtəlif əhali qrupları üçün əlçatanlığının təmin edilməsinin əhəmiyyəti vurğulanır. Azərbaycanda ali təhsil pilləsinin əlçatanlıq səviyyəsinin qiymətləndirildiyi bu məqalədə ali təhsil müəssisələrinə qəbul mexanizmlərinin cari vəziyyəti ömürboyu öyrənmənin təşviqi baxımından təhlil edilmiş, onun transformasiyası üçün potensial islahat istiqamətləri göstərilmişdir.

Açar sözlər: *ömürboyu təhsil, ali təhsil, əvvəlki öyrənmənin tanınması, ömürboyu təhsil üzrə Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsi*

Аннотация. Укрепление системы образования на протяжении всей жизни и создание с этой целью образовательной инфраструктуры входят в число приоритетных направлений развития Азербайджанской Республики. Подчеркивается роль высших учебных заведений в продвижении и организации образования на протяжении всей жизни, особенно важность обеспечения их доступности для различных групп населения. В данной статье, оценивающей уровень доступности высшего образования в Азербайджане, анализируется современное состояние механизмов приема в высшие учебные заведения с точки зрения продвижения непрерывного обучения, а также указываются потенциальные направления реформы для его трансформации.

Ключевые слова: *обучение на протяжении всей жизни, высшее образование, признание предыдущего обучения, Национальная Рамка Квалификаций для обучения на протяжении всей жизни*

Abstract. Strengthening the lifelong education system and creating educational infrastructure for this purpose are among the prioritized development directions of the Republic of Azerbaijan. The role of higher education institutions in promoting and organizing lifelong education, especially the importance of ensuring their accessibility for different population groups, is frequently emphasized. In this article, which evaluates the level of accessibility of higher education in Azerbaijan, the current state of admission mechanisms to higher education institutions is analyzed in terms of promoting lifelong learning, and potential reform directions for its transformation are identified.

Keywords: *lifelong education, higher education, recognition of prior learning, national qualifications framework for lifelong learning*

Ömürboyu təhsili təmin edən təhsil infrastrukturunun yaradılması Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 oktyabr 2013-cü il tarixli 13 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın beş strateji istiqamətindən biri olaraq müəyyənləşdirilmişdir [1]. Adıçəkilən Dövlət Strategiyasının icrası ilə bağlı Fəaliyyət Planına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18 iyul 2018-ci il tarixli 311 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının ömürboyu təhsil üzrə Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsi”ndə ömürboyu təhsil “bilik, bacarıq, kompetensiya (səriştə) və ya kvalifikasiyaların təkmilləşdirilməsi ilə nəticələnən ömürboyu təlimin (öyrənmənin) bütün növləri” olaraq tərif edilmişdir [2, s. 3]. Anlayışın tərifindən də göründüyü kimi ömürboyu təhsil dedikdə, bütün təhsil formaları, yəni həm formal, həm qeyri-formal, həm də informal təhsil vasitəsilə bilik, bacarıq və səriştələrin təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Ömürboyu öyrənmənin beynəlxalq ədəbiyyatda geniş istifadə olunan təriflərində də oxşar yanaşmanı görmək mümkündür. Belə ki, ömürboyu təhsil istiqaməti üzrə YUNESKO-nun ixtisaslaşmış strukturu olan Ömürboyu Öyrənmə İnstitutu ömürboyu öyrənmənin beş xarakterik xüsusiyyətini müəyyənləşdirmişdir [4, s.18]. Bu xüsusiyyətlərə ömürboyu öyrənmənin bütün yaş qruplarını əhatə etməsi (hər bir yaşda mümkün olması), başqa sözlə desək, fərdin doğumundan başlayaraq bütün həyatı boyunca davam edə bilməsi, təhsilin bütün pillələrini və səviyyələrini əhatə etməsi, bütün təhsil formaları vasitəsilə mümkünlüyü, müxtəlif məkan və sahələrdə baş verə bilməsi (məsələn, işdə, ailədə, cəmiyyətdə və s.), habelə fərqli məqsədlərə xidmət etməsi (məsələn, karyera inkişafı, şəxsi inkişaf, cəmiyyətə xidmət və s.) aid edilmişdir.

Günümüzdə ömürboyu təhsilin əhəmiyyəti adətən iqtisadi məsələlər, ələlxüsus da əmək bazarının iqtisadiyyatda baş verən fundamental dəyişikliklərə çevik uyğunlaşması fonunda vurğulansa da, ömürboyu təhsil müxtəlif sahələrdə inkişafa xidmət edir. Təsadüfi deyil ki, ömürboyu təhsilin təşviqini və keyfiyyətli təhsilin təmin edilməsini hədəfləyən, BMT-nin on yeddi Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərindən (DİM) dördüncüsü yoxsulluğun azaldılması, iqlim dəyişikliyinə təsirlərinə qarşı mübarizə, dəniz və torpaq

ekosistemlərinin qorunması, dayanıqlı şəhərlərin yaradılması, sülhsevər və inklüziv cəmiyyətlərin təşviq edilməsi və digər bütün DİM-lərə nail olunmasında xüsusi rol oynamaqla onların hər birisinə təsir edir [4, s.20; 5].

Ömürboyu təhsilin təşviqi və təşkilinə gəldikdə isə, burada yanaşmalar əsasən iki geniş istiqamət üzrə kateqoriyalaşdırılır: formal təhsil vasitəsilə ömürboyu təhsilin təşviqi və qeyri-formal və informal təhsil imkanlarının genişləndirilməsi, habelə belə təhsil formaları vasitəsilə əldə edilmiş səriştələrin tanınması [4, s. 69]. Formal təhsil vasitəsilə ömürboyu təhsilin təşviqinə isə adətən iki prizmadan yanaşılır: peşə təhsili və ali təhsil vasitəsilə ömürboyu təhsilin təşviqi və təşkili.

Bu məqalənin məqsədi Azərbaycanda ömürboyu təhsil infrastrukturunun formalaşdırılması üçün ali təhsil pilləsinin müxtəlif əhali qrupları üçün əlçatanlıq səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və qiymətləndirmə nəticəsindən asılı olaraq, ömürboyu öyrənmənin təşviqi baxımından ali təhsilin əlçatanlığının artırılması üçün tövsiyələrin verilməsidir. Tədqiqat çərçivəsində məlumat toplama alətləri kimi Azərbaycanın ali təhsil müəssisələrinin nümayəndələri, elm və təhsil istiqamətlərində dövlət sektorunda çalışan şəxslər, habelə müstəqil ekspertlər ilə yarıstrukturlu müsahibələr və kontent-analizdən istifadə edilmişdir.

Son 25 il ərzində ömürboyu təhsilin təşkilində və təşviqində ali təhsil müəssisələrinin rolunun əhəmiyyəti, onlardan gözləntilər, onların transformasiyası və digər əlaqəli mövzulara həsr edilmiş çoxsaylı beynəlxalq və regional xarakterli tədbirlər keçirilmiş, bəyannamələr qəbul edilmiş və tövsiyələr ortaya qoyulmuşdur. Belə addımlara misal olaraq 1997-ci ildə Almaniyanın Hamburq şəhərində keçirilmiş Yaşlıların Təhsili üzrə Beşinci Beynəlxalq Konfransda qəbul edilmiş Hamburq Bəyannaməsini, 1998-ci ildə Parisdə keçirilmiş “21-ci Əsrdə Ali Təhsil: Baxış və Fəaliyyət” adlı ali təhsil üzrə ümumdünya konfransında qəbul edilmiş iyirmi birinci əsr üçün ali təhsil mövzusunda Bəyannaməni, 2001-ci ildə qəbul edilmiş Ömürboyu Öyrənmə Ali Təhsil Müəssisələrinin Xarakterik Xüsusiyyətləri adlı Keyptaun Bəyanatını və digərlərini gətirmək olar [6,7,8].

Beləliklə, uzun illər boyunca edilmiş çağırışlar, aparılmış tədqiqatlar və formalaşmış gözləntilər fonunda ali təhsil müəssisələrinin missi-

yasına baxış transformasiyadan keçmiş oldu. Nəticə etibarilə cəmiyyətə xidmət, ömürboyu təhsilin təşviqi və təşkili ali təhsil müəssisələrinin ənənəvi tədris və tədqiqat fəaliyyətlərinə əlavə edilərək onların üçüncü missiyası kimi tanınmağa başladı [4, s.78]. Üçüncü missiyanın icrası çərçivəsində ali təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinin səmərəli təşkili məqsədilə bu müəssisələrdən yaşlılar üçün təhsil proqramlarının artırılması, alternativ qəbul mexanizmlərinin yaradılması, təhsilə formalarının öyrənlərin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılması, pedaqoji innovasiyaların tətbiqi, işəgötürənlər və digər maraqlı tərəflər ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi, habelə iqtisadiyyatda və cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklər fonunda faydalılıqlarını təmin etmək və dəyişikliklərə çevik uyğunlaşmaq üçün digər zəruri işlərin görülməsi gözlənilir [4, s.79; 9, s.10].

Göründüyü kimi, yuxarıda sadalanan istiqamətlərin arxasında duran əsas motiv ali təhsilin əlçatanlığının artırılmasıdır. Xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, ali təhsilin əlçatanlığının artırılması dedikdə, sadəcə ali təhsil müəssisələrində təhsil alan tələbələrin sayının artırılması yox, həm də “qeyri-ənənəvi öyrənlər”in əhatə olunması nəzərdə tutulur [4, s.79]. Başqa sözlə desək, müxtəlif əhali qrupları, o cümlədən sağlamlıq imkanları məhdud, ucqar yerlərdə yaşayan, qeyri-formal məşğulluğa cəlb olunmuş və s. həssas seqmentlər üçün ali təhsil müəssisələrində təklif olunan proqramları əlçatan etməkdir [4, s.80]. Buna nail olmaq üçün təklif olunan əsas islahat istiqamətlərindən biri kimi ali təhsil müəssisələrinə alternativ qəbul imkanlarının yaradılması göstərilir [9, s.35]. Buraya xüsusilə informal və qeyri-formal təhsil vasitəsilə əldə olunmuş sərişlərin tanınması və onun nəticələri əsasında ali təhsil müəssisələrinə qəbul və daha qısaltılmış təhsil proqramlarının təklif edilməsi aid edilir [4, s.80]. Bu gün Azərbaycanda ali təhsilə aparan yollara və qəbul mexanizmlərinə baxdıqda tam orta təhsil bazasında Dövlət İmtahan Mərkəzi tərəfindən həyata keçirilən qəbul imtahanlarının əsas qəbul mexanizmi kimi dominantlıq təşkil etdiyini görürük. Hər hansı bir mexanizmin dominantlıq təşkil etməsi normal hal olsa da, diqqətəlayiq məqam alternativ qəbul mexanizmlərinin məhdudluğu, mövcud mexanizmlərin isə tam işlək olmamasıdır. Belə ki, tədqiqat çərçivəsində keçirilmiş müsahibələr zamanı ali təhsildə qeyri-formal və informal

təhsil vasitəsilə əldə olunmuş sərişlərin tanınması sisteminin olmadığı vurğulanmışdır. Bundan əlavə, yüksək texniki peşə və ya orta ixtisas təhsilini başa vurmuş şəxslər ali təhsil müəssisələrinə qəbul olmaq hüququna malik olsalar da, belə qəbul mexanizminin ötən dövr ərzində kifayət qədər ictimai tələbat görmədiyi və geniş istifadə edilmədiyi müşahidə olunmuşdur.

Nəticə. Qeyd olunanları nəzərə alaraq, ali təhsil müəssisələrinin ömürboyu təhsilin təşviqində və ömürboyu təhsil infrastrukturunun yaradılmasında rolunun artırılması məqsədilə fundamental məsələlərdən biri kimi ali təhsil müəssisələrinə qəbul sistemində islahatların aparılması, qəbul mexanizminin təşkili üzrə ali təhsil müəssisələrinə daha geniş səlahiyyətlərin və muxtariyyətin verilməsinin nəzərdən keçirilməsi, habelə qeyri-formal və informal təhsil vasitəsilə əldə olunmuş sərişlərin tanınması yolu ilə ali təhsil müəssisələrinə qəbul imkanlarının təşkili istiqamətində normativ hüquqi bazanın yaradılması tədqiqat çərçivəsində baş tutmuş müsahibələr zamanı müsahiblər tərəfindən tövsiyə edilmişdir.

Problemin aktuallığı. Ömürboyu təhsil sisteminin gücləndirilməsi, bununla bağlı təhsil infrastrukturunun yaradılması kimi istiqamətlər Azərbaycanın inkişaf gündəliyində önəmli yer tutur. Bu məsələlər “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”, ölkənin 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası və dövlətin dayanıqlı inkişaf trayektoriyasını müəyyənləşdirən başqa sənədlərdə prioritetləşdirilmişdir [10, s. 11]. Ali təhsil müəssisələrinin ömürboyu təhsilin təşkilində əhəmiyyətli rolunun global səviyyədə tanınması və bu məqsədlə onların əlçatanlığının artırılması yönündə çağırışların edilməsi ölkəmizdə də ali təhsil müəssisələrinin əlçatanlığı ilə bağlı çətinliklərin öyrənilməsinə zəruri edir.

Problemin elmi yeniliyi. Normativ hüquqi, habelə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair müxtəlif sənədlərdə ömürboyu təhsil anlayışına çoxsaylı istinadlara və ali təhsil pilləsinin bu istiqamətdə rolunun beynəlxalq səviyyədə tanınmasına baxmayaraq, məsələ ilə bağlı ölkəmizdəki vəziyyət bugünkü elmi baxımdan araşdırılmamışdır. Məhz bu məqamı məqalənin elmi yeniliyi kimi səciyyələndirmək olar.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə ali təhsil müəssisələrinə alternativ qəbul mexanizmlərinin yaradılması, cari qəbul imkanlarının səmərəliliyinin artırılması, qeyd olunanlarla bağlı ali təhsil müəssisələrinə daha geniş səlahiyyətlərin verilməsi də daxil olmaqla potensial islahat sahələrini göstərərək keyfiyyətcə yeni mərhələyə qədəm qoymuş ali təhsil sahəsində dövlət siyasətinin icraçıları üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası // 24 oktyabr 2013-cü ildə təsdiq edilmişdir. – Bakı, 2013.
2. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasının həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı // 19 yanvar 2015-ci ildə təsdiq edilmişdir. – Bakı, 2015.
3. Azərbaycan Respublikasının ömürboyu təhsil üzrə Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsi // 18 iyul 2018-ci ildə təsdiq edilmişdir. – Bakı, 2018.
4. Making lifelong learning a reality: A handbook / UNESCO Institute for Lifelong Learning. – Hamburg, 2022.
5. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development / United Nations General Assembly. – New York: United Nations, - 2015.
6. The Hamburg Declaration on Adult Learning // Fifth International Conference on Adult Education, Hamburg: UNESCO Institute for Education: - 14 – 18 July 1997.
7. World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action and Framework for Priority Action for Change and Development in Higher Education // World Conference on Higher Education – Higher Education in the Twenty-First Century: Vision and Action, Paris: UNESCO: - 5 – 9 October 1998.
8. The Cape Town Statement on Characteristic Elements of Lifelong Learning Higher Education Institution // International Conference on Lifelong Learning, Higher Education and Active Citizenship, Cape Town: UNESCO Institute for Education: - 10 – 12 October 2000.
9. International trends of lifelong learning in higher education / UNESCO Institute for Lifelong Learning. – Hamburg, 2023.
10. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər // 2 fevral 2021-ci ildə təsdiq edilmişdir. – Bakı, 2021.
11. Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası // 22 iyul 2022-ci ildə təsdiq edilmişdir. – Bakı, 2022.

E-mail: abbabayev2018@ada.edu.az
Redaksiyaya daxil olub: 17.10.2024